

Magyar botanikusok Albániában

BARINA Zoltán¹ és PIFKÓ Dániel²

¹Magyar Természettudományi Múzeum, Növénytár, 1087 Budapest,
Könyves Kálmán krt. 40.; barina.zoltan@nhmus.hu

²Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, 1087 Budapest,
Könyves Kálmán krt. 40.; pifko.daniel@oh.gov.hu

Elfogadva: 2020. január 7.

Kulcsszavak: albán–magyar tudományos kapcsolatok, balkán flóra, flórakutatás, herbárium, tudománytörténet, első világháború.

Összefoglalás: Albánia növénytani kutatása az 1800-as végén indult, az első világháborútól kezdve pedig jelentős szerepet játszottak benne magyar botanikusok is. Elsőként Andrasovszky József, Csiki Ernő, Kümmerle Jenő Béla és Jávorka Sándor gyűjtött növényeket Albániában, ebből az anyagból számos új növényfajt írtak le. 1952-től rendszeresen jártak magyar botanikusok Albánia különböző területein, ez alatt az idő alatt gyümölcsöző szakmai és baráti kapcsolatokat alakítottak ki a helyi botanikusokkal. A magyar botanikusok jelentős herbáriumi anyagot gyűjtöttek Albániában, és a helyi kollégákkal közösen egy összefoglaló flóramű megírását tervezték. A magyar tudományos intézetek szakirodalmakkal is segítették az albán társintézményeket. 1961-től a politikai változások ellehetlenítették a további együttműködést, így a kapcsolat hamarosan teljesen megszűnt a két ország botanikusai között. Albánia hosszan tartó nemzetközi elzártsága után a 2000-es években újraindultak az albán–magyar botanikai kapcsolatok egy új generáció tagjai között.

Bevezetés

A magyar botanikusok már a 19. század első felében kutatták a Balkán flóráját. A Kárpát-medencén kívül a Balkán-félsziget volt az a terület, ahol hosszú időn keresztül meghatározó szerepet játszottak a flórakutatásban, több magyarországi intézmény munkatársai is aktívan részt vettek a flóra és a vegetáció vizsgálatában (PIFKÓ 2019). Az eredményeket számos publikációban jelentették meg, melyek közül az egyik legjelentősebb az a kötet volt, amely az első világháború alatt a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával Albániába vezetett gyűjtőutak eredményeit dolgozta fel (TELEKI és CSIKI 1926). Emellett komoly mennyiségű növényanyag is került a magyarországi herbáriumokba a Balkán területről, melynek nagy részét ma a Magyar Természettudományi Múzeum őrzi.

A balkáni flóra kutatásáról és a magyarok szerepéről több áttekintő munka is megjelent. JÁVORKA (1934) a Balkán-kutatás hazai eredményeit foglalta össze, cikkében röviden az albán utakról is írt. PRISZTER (1955) német nyelvű cikke pedig a magyar botanikusok Kárpát-medencén kívüli tevékenységét tekinti át, külön térképen mutatja be a hazai

botanikusok balkáni útjait. Bár a magyarok szerepe az albán flóra feltárásában kiemelkedő jelentőségű volt, külön publikáció nem tárgyalta a magyar-albán kapcsolatokat.

Részben a korábbi eredmények hatására, a magyar botanikusok 2004-től újra bekapcsolódtak Albánia flórájának kutatásába (BARINA és PIFKÓ 2018a). A közel másfél évtized eredményeit több összefoglaló munkában jelentettük meg, ezek közül BARINA (2017) szerkesztésében megjelent flóraatlasz részletesen is foglalkozik az albán flórakutatás történetével, illetve egy angol nyelvű tanulmány is elkészült, amely a magyar-albán botanikusok közötti szakmai kapcsolatokat tárgyalja (BARINA és PIFKÓ 2018b). Jelen cikkben a feldolgozott irodalmi, herbáriumi és levéltári források alapján mutatjuk be a magyar botanikusok szerepét az albán flóra feltárásában, illetve a magyar-albán kapcsolatok alakulását a 20. században.

A flórakutatás kezdetei Albániában

Albánia igen gazdag és változatos flórája mindig is élénken foglalkoztatta a botanikusokat, azonban Európa legtöbb országától eltérően itt hosszú ideig (az 1950-es évekig) nem volt helyi kutató, aki elkezdte volna a vidék növényvilágának feltárását. Az első biztos növényteni adatokat az ország mai területéről külföldi botanikusok közölték tengeri kikötőkből (WEISS 1866) és Shkodra környékéről (GRIMUS 1871) akkor, amikor más európai országokban már teljes flóraművek jelentek meg.

A jelképes előzmények ellenére (alig 200 növényadat volt ekkor az országból) ASCHERSON és KANITZ (1877) egy Albánia flóráját is összefoglaló munkát jelentetett meg, amelyben 448 fajt sorolnak fel az országból. Munkájukban forrásmegjelölés nélkül átveszik GRIMUS (1871) Dalmáciából és Montenegróból származó adatait is, tévesen jelezve több faj albániai előfordulását (BARINA et al. 2013).

Albánia flórájának részletes kutatását a bolognai Antonio Baldacci (1867–1950) kezdte meg a XIX. század végén, eredményeiről számos publikációban beszámolt (BALDACCII 1894, 1896, 1898 stb.). Bár Albániában nem járt, feldolgozó tevékenységével nagyban hozzájárult az ország flórájának megismeréséhez az Európa-szerzte elismert botanikus, Degen Árpád (1866–1934). Degen kapcsolatban állt Antonio Baldaccival, akinek számos gyűjtött növényét ő határozta meg és írta le a tudomány számára új fajként (DEGEN 1895, 1897a, b, 1900, 1903). Később Jávorka Sándor észak-albániai gyűjtéséből is ő határozta a rózsákat és a kakukkfüveket (TELEKI és CSIKI 1926), valamint ő írta le a *Rosa javorkeae* nevű vadrózsafajt (JÁVORKA 1922). Feldolgozta Ignaz Dörfler (1866–1950) gyűjtéseit az akkori Albánia (ma Macedónia) területéről (DEGEN és DÖRFLER 1897), és ebből az anyagból is több, a tudományra új fajt írt le (DEGEN 1900, BORBÁS és DEGEN 1905). Degen jól ismerte az albán flórakutatás eredményeit, és Antonio Baldacci mellett Nopcsa Ferencsel (1877–1933) is kapcsolatot tartott, aki szintén sokat járt Albániában. Degen azt ígérte Nopcsa Ferencnek, hogy ha anyagilag támogatja a *Flora Velebitica* kiadását, ő cserébe megírja Albánia flóráját. Degen ezért már az 1900-as évek elejétől azt tervezte, hogy elkészíti az ország flóraművét¹, azonban 1928 táján letett ezen elképzeléséről, és az előkészületekről kézirat sem maradt fenn².

¹ Baldacci levele Jávorkának, 1925.10.9. (67.255 leltári számú dokumentum Jávorka Sándor anyagában, Magyar Természettudományi Múzeum, Tudománytörténeti Gyűjtemény [a továbbiakban MTM TGy])

² Wagner János levele Mágocsy-Dietz Sándorhoz (Wagner János anyaga, MTM TGy)

Anyag és módszer

A tanulmányban irodalmi források adatain túl főként kéziratok, könyvtári és levéltári dokumentumok anyagait, valamint gyűjtött herbáriumi példányok adatait használtuk fel. Az irodalmi források hivatkozása a szokásos módon történik, egyéb dokumentumokra pedig lábjegyzetekben utalunk.

A vizsgált terület helyneveinek számos írásmódja ismert a régió időben változó etnikai összetétele és fennhatósága eredményeképpen. Az egyes helynevek esetén megadjuk azok különböző elnevezéseit, írásmódjait, a tárgyalt korban általánosan használt megnevezést kiemelve.

A tanulmányban szereplő fotók a Magyar Természettudományi Múzeum könyvtárának gyűjteményéből származnak.

Expedíciók az első világháború idején

Magyar kutatók közül elsőként Andrasovszky József (1889–1943) járt és gyűjtött Albániában növényeket. 1916. október végén – november elején összesen 28 növényt gyűjtött az akkor Montenegróhoz, ma Koszovóhoz tartozó Ipek (Pëja, Peč) környékén. Albánia mai területén 1917-ben járt Andrasovszky, Tropoja közelében, a Maja e Shkëlzenit (Shkelsen), a Mali i Gjalicës (Djalica Ljums, Gjallica) és a Korab hegységekben, a Qafa e Morinës (Caf Morins) hágó és Kukës, valamint Ungrej körül. Összesen közel 400 virágos növényt gyűjtött, jelentős számú duplummal, melyek nagy részét Jávorka Sándor határozta meg (PIFKÓ 2004), aki Andrasovszky gyűjtéseiből több, a tudományra új növényfajt is leírt (JÁVORKA 1921b).

A rovarász Csiki Ernő (1875–1954) 1917-ben jutott el Albániába, döntő részben a mai Koszovó területére, ahol Ipek, Gjakovë és Turjak környékén, valamint a Koprivnik és Žljeb hegyeken járt. A mai Albánia területére esik a Kulla e Lumës (Kula Lums) nevű katonai táborhely, melynek környékéről számos növénygyűjtése származik, így Bicajból, a Mali i Gjalicës hegyről (Galica Lums), a përroi i Tërshamës (Shija) szurdokából, valamint a Korab tömbjéről. Összesen 153 herbáriumi példányt gyűjtött, közülük 56-ot Albánia mai területéről. Anyagának cédulázását és határozását Jávorka Sándor végezte.

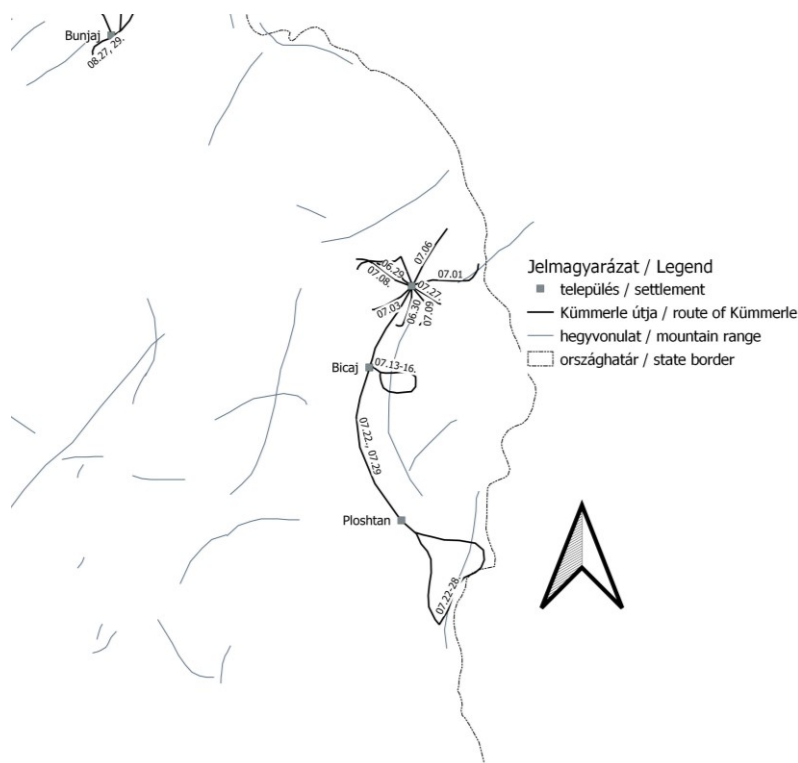
„Az 1918. év nyarán a Magyar Nemzeti Múzeum növénytárának [a mai Magyar Természettudományi Múzeum Növénytárának elődje] megbízásából annak két tisztviselője, Dr Kümmerle J. Béla és Dr Jávorka Sándor igazgatóőrök Közép- és Észak-Albánia egyes vidékeinek botanikai felkutatását tűzték ki céljukul, felhasználva Albániának akkori katonai megszállását, mely bizonyára hosszú időre utolsó ízben nyitott ott alkalmas tudományos kutatásokra [végül nem így lett, Friedrich Markgraf már 1924-ben és 1928-ban is részletes botanikai kutatásokat végzett Albániában (MARKGRAF 1927, 1931)]. A gyűjtőúthoz szükséges katonai utazási engedélyeket a Magyar Tudományos Akadémia keleti bizottsága nevében Gróf Teleki Pál szerezte meg, míg az utazások költségeit a Vallás- és Közoktatásügyi m. kir. Minisztérium bocsátotta rendelkezésre. A katonai utazási engedély Gróf Teleki Pál közbenjárására mindennemű támogatásra szólott, úgyhogy a katonai hatóságok előzékenysége folytán, továbbá Belgrádban Jungerth Mihály akkori polgári kormányzóági titkár hathatós támogatására az utazás, a szállítás, a kutatás a legnehezebben hozzáférhető helyeken is minden nagyobb nehézség, minden zavaró

incidens nélkül mehetett végbe. ... [Az] albán lakosság pedig, dacára a katonai megszállás terheinek és az ebből származó ellenségeskedésnek, látva békés foglalkozásunkat, a rajtunk lévő katonai egyenruha ellenére sem volt ellenséges indulattal irántunk, bár egyébként a közbiztonsági állapotok az erdőségekben, barlangokban meghúzódó kocsak-ok ... miatt épen nem volt ideálisnak mondható. ... A felkutatandó terület megválasztása az adott helyzetből folyt. Tudniillik a mi katonaságunktól megszállt Albániának nyugodtabb és hozzáférhetőbb zónájában kellett olyan területet választani, amely növénygeográfiailag a legérdekesebbnek és legkevésbé átkutatottnak ígérkezik. Az Albániára vonatkozó eddigi florisztikai irodalmat figyelembe véve, Kümmerle J. Béla a Šar planina vonulatának délnyugati oldalát, a Korab-hegyláncnak és a tőle északra, a Prizrentől délnyugatra eső Koritnik- és Djalica Ljums-hegységeknek bejárást határozta el. ... Jávorka Sándor pedig az illyr hegylánc déli és délkeleti végződését alkotó Északalbániai-Alpok keleti részének bejárást határozta el. ... Az időjárás úgy Kümmerle, mint Jávorka kutatásának kedvezett; legtöbbször száraz, felhőtlen, igen meleg időjárás uralkodott, kivéve Jávorka második útját a Hekuravera Dragobija felől, amelynek programját eső és köd zavarta meg. A kutatók mellé adott katonai kíséret is lényegesen megkönnyítette útjukat. Sajnos, teherlovakat, kellő mennyiségű élelmet, továbbá a havasokon jártas albán vezetőt és tolmácsot nem sikerült mindenkor szereznünk s így különösen Jávorkának a Hekuravera tett nyárvégi utakat nem lehetett kellőképpen kihasználni; szeptember közepén azonban még idejében utazhatott vissza Prizren–Üszkeübön [Szkopje] keresztül, hogy az épen akkor megindult tragikus végű albániai visszavonulási harcok előtt a gyűjtött anyagot még épségben szállíthassa a Magyar Nemzeti Múzeumba, míg a bunjaji, tropojai és dragobijai katonai különítmények néhány nappal reá az albán lakosság többszörös támadásától erősen megtizedelve tudtak csak a montenegrói hegyeken átvergődve Cattaróba [Kotor] jutni.” (TELEKI és CSIKI 1926)

Kümmerle Jenő Béla (1876–1931) 1918. június 26. és július 29. között Csiki Ernővel, Csiki előző évi útjához hasonlóan a Kulla e Lumës (Kula Ljums) nevű katonai táborból kiindulva járták be a környéket Csiki szervezésében. A tábor környékére fél-egynapos utakat tettek, míg a Mali i Gjalicës és Korab hegyekre való el- és feljutás komolyabb szervezést: háttérlovakat, élelmiszert, sátrat és katonai őrséget igényelt (KÜMMERLE 1926a) (1. ábra).

Kümmerle ezalatt összesen 1040 növényt gyűjtött, ebből 257-et a Korabon, 288-at a Mali i Gjalicës-en, 130-at pedig a Koritniken, míg a többi (közel 400 példány) a katonai tábor körül. Kümmerle leírása alapján Djalica Ljums név alatt nem csak a táborhelyük fölött magasodó Mali i Gjalicës hegyet értette, hanem az ettől délre, Buzëmhadhe és Turaj községek között húzódó, 2000 méterig emelkedő füves hegyvonulatot is (Teja, Mali i Kolesjanit, Buzmadhjë, Maja e Madhe, Kruë i Bardhë). A Mali i Gjalicës nyugati lábánál Gostil (nála Göstil) körül Kümmerle kiterjedt tölgyesekről ír, ezek mára eltűntek, helyükön kultúrterületek találhatóak; a Korab északi részén pedig gleccser jelenlétéről számol be (KÜMMERLE 1926a).

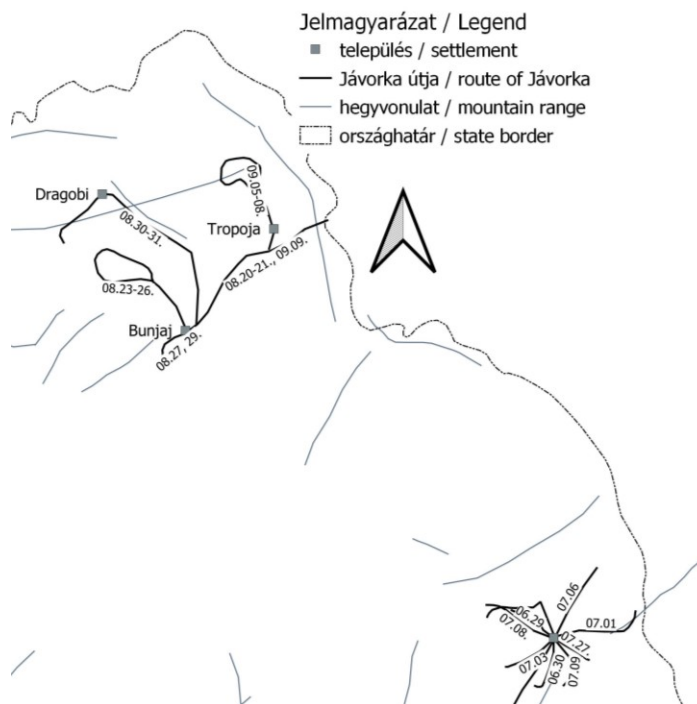
Jávorka Sándor, mivel a szükséges engedélyeket meglehetősen lassan lehetett beszerezni, csak 1918. augusztus 19-én érkezett Gjakovë-ba (Djakova, Djakovica) (JÁVORKA 1926a), majd innen két nap alatt jutott el Bujanba (Bunjaj). Miután bejárta a környéket, sikerrel jutott fel onnan a Hekuravera is, míg a Dragobiból történő próbálkozását az eső meghiúsította. Szeptember 4-én átköltözött a Tropojában található katonai táborba, ahonnan a Shkelzent mászta meg (2. ábra). Jávorka összesen több mint 400 növényt gyűjtött útja során.

1. ábra. Kümmerle Jenő Béla útjai 1918-ban Északkelet-Albániában.
 Fig. 1. Trips by Jenő Béla Kümmerle to Northeastern Albania in 1918.

A gyűjtött harasztok feldolgozását Andrasovszky és Csiki korábbi gyűjtéseivel együtt KÜMMERLE (1926b), míg a virágos növényekét JÁVORKA (1926b) végezte. Ezekből a gyűjtésekből több, a tudományra új fajt írtak le (*Asplenium csikii* Kümmerle & Andrasovszky, *Cerastium hekuravense* Jáv., *Cirsium intraspinosum* Jáv., *Crepis bertisceae* Jáv., *Erysimum korabense* Kümm. & Jáv., *Gentiana nojcsae* Jáv., *Knautia csikii* Jáv. & Szabó, *Lunaria telekiana* Jáv., *Peucedanum serpentini* Andras. & Jáv., *Ranunculus degenii* Kümm. & Jáv., *Trisetum albanicum* Jáv., *Sanguisorba albanica* Andras & Jáv., *Stachys kummerleana* Jáv., *Veronica andrasovszkyi* Jáv.). Azokat az algákat, amelyeket Kümmerle gyűjtött, KRENNER (1926) és FILARSZKY (1926) dolgozta fel. A nagyobb részben szintén Kümmerle által gyűjtött gombák feldolgozása során MOESZ (1926) 84 gombafajt mutatott ki Albániából, 7-et a tudományra újként. A Kümmerle által gyűjtött mohák mellett SZEPESFALVY (1926) azokat a mohákat is feldolgozta, amelyeket korábban Andrasovszky gyűjtött, SZATALA és TIMKÓ (1926) pedig a zuzmókat határozták meg. A vizsgált példányok alapján SZEPESFALVY (1926) nem ítélte túl változatosnak és gazdagnak a környék mohafldróját, bár ő maga is kiemeli, hogy mindkét gyűjtő a virágos növényekre fókuszált, és mohákat csak mellékesen gyűjtött.

Néhány évvel az út után jelentek meg Jávorka első közlései az új eredményekről (JÁVORKA 1919, 1920, 1921a, b, 1922), de azok részletes publikálására 1926-ig kellett várni. Ez könnyen érthető, hiszen Jávorka ekkor javában dolgozott a *Magyar Flóra* megírásán (JÁVORKA 1925) és Kitaibel Pál herbáriumának revízióján (JÁVORKA 1926c). Már

2. ábra. Jávorka Sándor útjai 1918-ban Észak-Albániában.
Fig. 2. Trips by Sándor Jávorka to N Albania in 1918.

az 1918-as út összefoglaló anyagának megjelenése előtt Jávorka kapcsolatban állt Antonio Baldaccival³, aki élénken érdeklődött a magyar botanikusok új kutatási eredményei iránt, kettőjük levelezése 1947-ig követhető.

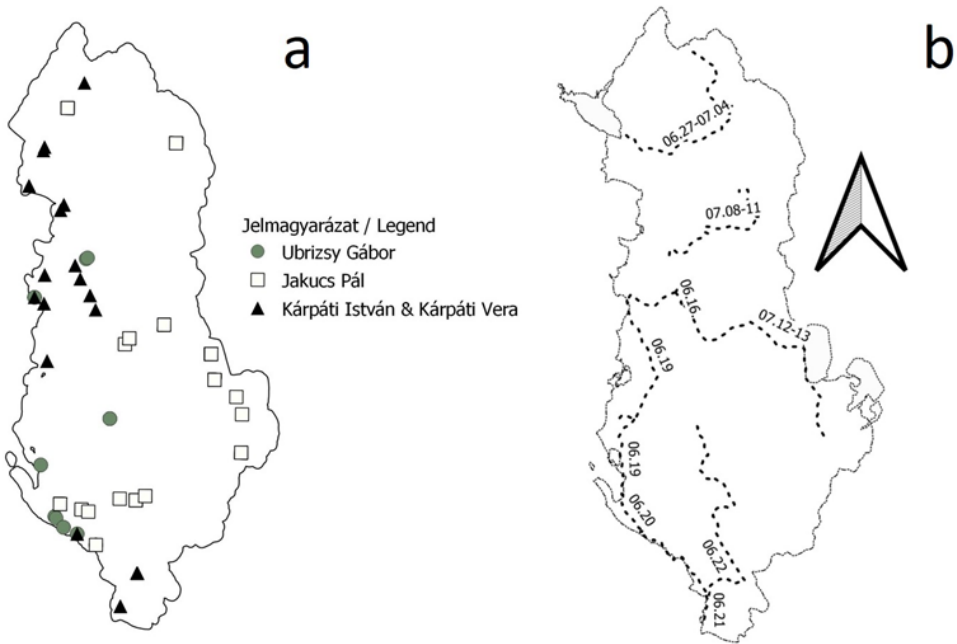
Albánia és Magyarország botanikusainak kapcsolatfelvétele

Az 1947-ben átszervezett Intitutit të Studimeve (Albán Tudományos Intézet; Institut i Skencave) feladata volt az albán tudományos kutatások elindítása⁴. A természettudományos kutatásokkal foglalkozó részleg vezetője Prof. Sotir Angjeli volt, a munkatársai pedig olyan fiatal és középkorú kutatók voltak, akik külföldi egyetemeken tanultak. Az ő dolguk volt, hogy megalapozzák a helyi botanikai kutatásokat és a növényteni gyűjteményeket⁵. Az intézet alá tartozott minden természettudományos kutatás, de emellett feladata volt, hogy egy természettudományi múzeumot hozzanak létre. Az intézet fejlesztése alapot jelentett ahhoz is, hogy megalapítsák az albán tudományos akadémiát. Az újonnan induló intézmény fő nehézsége a megfelelő szakirodalom és a tapasztalat hiánya volt, ezért is vették fel a kapcsolatot a Magyar Tudományos Akadémiával, amely korábban jelentős eredményeket ért el Albánia kutatásában. Ujhelyi szavaival élve: „Főfeladatunk volt Albánia

³ 67.255 leltári számú dokumentum (Jávorka Sándor anyaga, MTM TGy)

⁴ Keshilli Ministerial Nr. 16 me 28.I.1947

⁵ Ujhelyi: Albániai élményeimből (kézirat, 3 pp., Ujhelyi József anyaga, MTM TGy)

3. ábra. Magyar botanikusok gyűjtései Albániában 1952–1961 között.
 a) Ubrizsy Gábor (1952), Kárpáti István (1959, 1961), Jakucs Pál (1960);
 b) Jávorka Sándor és Ujhelyi József (1955).

Fig. 3. Collecting sites of Hungarian botanists in Albania between 1952 and 1961.
 a) Gábor Ubrizsy (1952), István Kárpáti (1959, 1961), Pál Jakucs (1960);
 b) Sándor Jávorka és József Ujhelyi (1955).

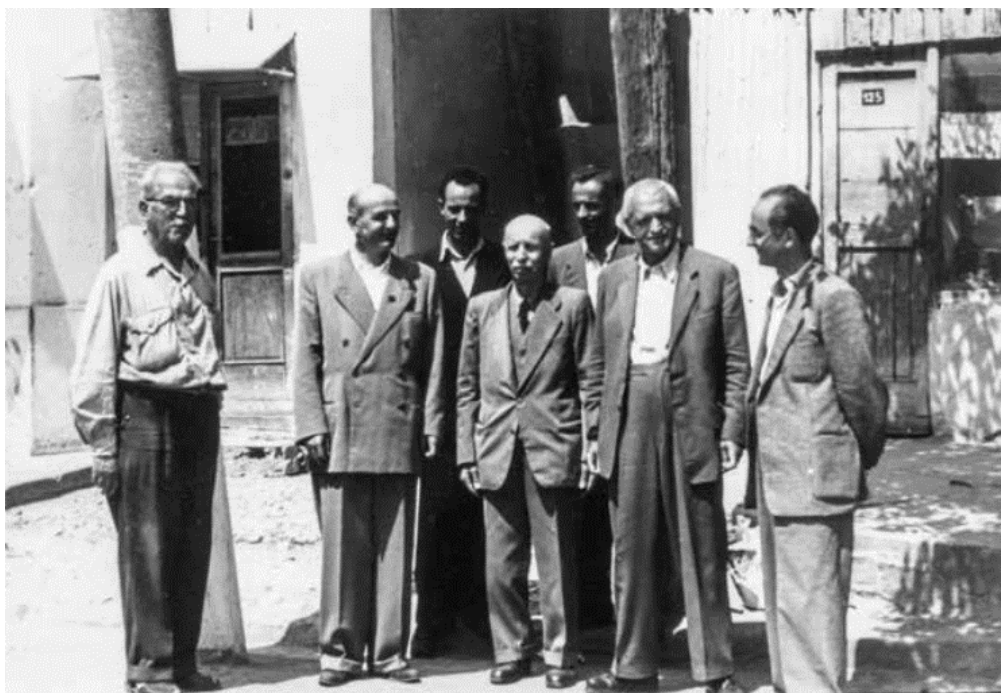
növényvilágának felkutatása, hogy messzemenően segítségükre legyünk a természetes növénytakaró feltárásán keresztül a legelő- és rét, a gyomkérdés- és az erdősítés gyakorlati feladatainak megoldásában”⁶.

Ubrizsy Gábor (1919–1973) 1952. május 14. és június 10. között járt Albániában. Ubrizsy egy növényvédelmi anketon vett részt (KÁRPÁTI és KÁRPÁTI 1961a), amelyet azért rendeztek, hogy kialakítsák és megszervezzék az olajfát károsító fűrőlégy (*Dacus oleae*) elleni állami védekezést (UBRIZSY és PÉNZES 1960). Bejárta az ország olajtermő vidékeit Tiranától délre Borshig (3.a ábra); eközben elsősorban ruderális gyomtársulásokban folytatott növénycönológiai felméréseket, megfigyeléseket végzett és növényeket is gyűjtött. Ubrizsy 23 növénytársulást mutatott ki az országból, melyek közül 4-et újként írt le (UBRIZSY és PÉNZES 1960). A gyűjtött példányait Péntes Antal (1895–1984) határozta meg (UBRIZSY és PÉNZES 1960). Az anyag egy része időközben megsemmisülhetett, ugyanis míg UBRIZSY és PÉNZES (1960) összesen 211 növényt ismertetnek az útról, a Magyar Természettudományi Múzeum gyűjteményéből csak 180 bizonyító példány került elő, ezért számos olyan faj előfordulása kérdéses vagy bizonytalan, amelyet csak ők jeleztek Albániából (vö. BARINA et al. 2013).

Jávorka Sándor akadémikus 1955. június 1-jén kapott hivatalos értesítést arról, hogy

⁶ Ujhelyi: Kutatóúton Albániában (kézirat, 1 p., Ujhelyi József anyaga, MTM TGy)

„az 1955. évi albán-magyar kulturális egyezmény keretében előreláthatólag lehetőség nyílik 1 hónapos kiküldetésre az Albán Népköztársaságba”⁷. Június 15-én már útnak is indultak Ujhelyi Józseffel (1910–1979) együtt, kihasználva a váratlan lehetőséget⁸. Tiranában az Albán Tudományos Intézet (Instituti Shkencavet) elnöksége fogadta őket⁹ (4. ábra). Albániai tartózkodásuk során elsősorban Kolë Paparisto (1914–1980), a botanika helybeli professzora vendégszeretetét élvezték, aki fontosabb útjaikon is elkíserte őket (3b ábra).

4. ábra. Albán és magyar kutatók Tiranában, a Tudományos Intézet udvarán, 1955 júniusában. Balról a második Kolë Paparisto, jobbról a második Jávorka Sándor, jobb szélén Ilia Mitrushi (MTM Tudománytörténeti Gyűjtemény).

Fig. 4. Albanian and Hungarian researchers in Tirana, in the courtyard of the Scientific Institute in June 1955 (Kolë Paparisto the second person from the left, Sándor Jávorka the second person from the right, Ilia Mitrushi on the right) (Hungarian Natural History Museum, Collection of Science History).

Jávorka későbbi beszámolója szerint az úttervet a kívánságuk szerint állították össze. Kisebb utakat tettek Petrela várához (június 16.), a Tirana fölötti Mali i Dajti hegyre (június 18.) és Krujëba (június 26.) valamint hosszabb utakat Dél-Albániába Ilia Mitrushi (1904–1986) vezetésével¹⁰, az Albán Alpokba (ahol Jávorkának volt helyismerete), valamint Lura és Korça környékére (3.b ábra). A helyi vezetőkön kívül 3 fiatal botanikus is elkíserte őket, azért, hogy a képzetesebb magyar botanikusoktól tanulhassanak¹¹. Jávorka az

⁷ 67.255 (Jávorka Sándor anyaga, MTM TGy)

⁸ Dr. Ujhelyi József és Dr. Márkus Dénes 1955. évi akadémiai munkajelentése (Ujhelyi J. anyaga, MTM TGy)

⁹ Albániai tanulmányút, Jávorka, szám nélkül (Jávorka Sándor anyaga, MTM TGy)

¹⁰ Albániai tanulmányút, Jávorka, szám nélkül (Jávorka Sándor anyaga, MTM TGy)

¹¹ Jávorka kézzel írott fogalmazványa a Magyar Népköztársaság Albániai Nagykövetségének (Jávorka Sándor anyaga, MTM TGy)

első világháború idején szerzett tapasztalataihoz képest szembetűnő változásként jegyezte meg, hogy Albániában kiépült az úthálózat, hiszen 1918-as ottjártakor többnyire csak ösvényhátton lehetett közlekedni¹². Ennek ellenére, ha figyelembe vesszük a megtett távolságokat és az infrastrukturális adottságokat, a több napos gyűjtőutak jelentős része így is utazással telhetett. Jávorka ekkor már betöltötte életének 72. évét, így feljegyzései szerint a Kunora e Lures 2100 méteres csúcsára csak a fiatal, 45 éves Ujhelyi József ment fel. A gyűjtések tanúsága szerint a Hekurave magasabb részein szintén csak Ujhelyi járt.

Jávorka a naplójában¹³, melyben a megfigyelt növényeket jegyezte fel, azt is megemlíti, hogy útjuk első napjai múzeumok látogatásával teltek. Megjegyzi, hogy lurai útjuk során jártak I. Zogu szülőhelyén (Burgajet), és arról is írt, hogy ottjártukkor a Maliqi-tó (Liqen i Maliqit) – melynek lecsapolási munkái 1946-ban kezdődtek – ki volt száradva (lecsapolva, ld. SZABÓ 1961). Jávorka hazaútjukról is beszámolt. Július 14-én az elköltött búcsúvacsora után, másnap szálltak hajóra Durrësben, innen 20-án érkeztek Constantába, 21-én pedig Bukaresten át folytatták útjukat, majd 22-én érkeztek haza Budapestre. A hajóút során megismerkedtek Marie Kraja (1911–1999) albán operaénekesessel¹⁴. Az út során gyűjtött herbáriumi anyag – szándékuknak megfelelően – a Magyar Természettudományi Múzeum Növénytára mellett a tiranai herbárium anyagát is gazdagította. Az 1955-ös gyűjtésből ismereteink alapján 532 edényes növény példány található Budapesten. Úti jelentésében Jávorka felhívta a figyelmet, hogy a nemrég létrehozott Albán Tudományos Intézetben dolgozó fiatal kutatóknak nagy nehézséget jelent a szakirodalom hiánya¹⁵, ugyanis korábban Albánia területén csak külföldi szakemberek, botanikusok végeztek kutatásokat. Ezért, miután hazatértek, herbáriumi összehasonlító anyagokat és 66 tételt számláló szakirodalmat – benne a *Flora Velebitica* és a *Prodromus Florae peninsulae Balcanicae* példányait, valamint a *Borbásia* és a *Botanikai Közlemények* számait¹⁶ – állítottak össze az albán kollégák számára¹⁷, és előkészítették a szakmai kapcsolatok kiterjesztését¹⁸.

Az 1955-ös út során baráti kapcsolatok bontakoztak ki a résztvevők között¹⁹, ez is lendületet adott a további kutatásoknak. Ujhelyi következő évre saját gyűjtéseiken túl Andrasovszky József addig határozatlan anyagainak feldolgozását is tervbe vette Jávorka Sándorral közösen²⁰ (majd ugyanez szerepelt 1958-as²¹ és 1959-es²² tervében is a Balkán flórájának kritikai feldolgozásával egyetemben). Mustafa Demiri növénytári látogatása is tervben volt^{23,24}, Demiri 1956-ban el is látogatott Magyarországra (5. ábra).

¹² Tudósok mikrofon előtt. Beszélgetés Jávorka Sándorral és Ujhelyi Józseffel albániai útjukról (Ujhelyi József anyaga, MTM TGy)

¹³ MTM 67.255 (Jávorka Sándor anyaga, MTM TGy)

¹⁴ Ujhelyi József levele Ilia Mitrushihoz (Ujhelyi József anyaga, MTM TGy)

¹⁵ Albániai tanulmányút, Jávorka, szám nélkül, Tudósok mikrofon előtt. Beszélgetés Jávorka Sándorral és Ujhelyi Józseffel albániai útjukról (Jávorka Sándor és Ujhelyi József anyagai, MTM TGy)

¹⁶ Ujhelyi: Az Albán Tudományos Intézet részére küldendő könyvek (folyóiratok) jegyzéke (Ujhelyi József anyaga, MTM TGy)

¹⁷ Ujhelyi József levele Ilia Mitrushihoz (Ujhelyi József anyaga, MTM TGy)

¹⁸ Albán természettudósok listája és Ujhelyi József levele Ilia Mitrushihoz (Ujhelyi József anyaga, MTM TGy)

¹⁹ Ujhelyi József levele Ilia Mitrushihoz (Ujhelyi József anyaga, MTM TGy)

²⁰ Dr. Ujhelyi József ön. tud. kut. ir munkakörben 1956. évi munkaterve (Ujhelyi József anyaga, MTM TGy)

²¹ Dr. Ujhelyi József muzeológus 1958. évi munkaterve (Ujhelyi József anyaga, MTM TGy)

²² Dr. Ujhelyi József muzeológus 1959. évi munkaterve (Ujhelyi József anyaga, MTM TGy)

²³ Jávorka levele Kolë Papparistonak, 1957.01.28 (Jávorka Sándor anyaga, MTM TGy)

²⁴ Jávorka levele Kolë Papparistonak, 1957.04.24-05.02 (Jávorka VI.) (Jávorka Sándor anyaga, MTM TGy)

A közös kutatások kiterjesztése

Ujhelyiekben mély benyomást tett az albán táj és a helyiek vendégszeretete, ezért az albán kollégákkal közösen tervezték az együttműködés folytatását és más tudományterületekre való kiterjesztését²⁵.

Az együttműködésben részt vevő botanikusok rendszeresen beszámoltak egymásnak az albán flóra kutatásával kapcsolatos új eredményekről (1. melléklet). Demiri például arról írt Jávorkának, hogy milyen eredményeket értek el Tirana és környéke növényvilágá-

5. ábra. Mustafa Demiri (jobb szélén) Tihanyban Szujkóné Lacza Júlia (jobbról a harmadik) társaságában, 1956-ban (mtf_004163_um azonosítójú fénykép, MTM Tudománytörténeti Gyűjtemény).

Fig. 5. Mustafa Demiri (right) in Tihany with Júlia Szujkó Lacza (third from right) in 1956 (Hungarian Natural History Museum, Collection of Science History).

nak feldolgozása során²⁶ (PAPARISTO et al. 1962). Az albán és magyar botanikusok nem csak a szakmai eredményekről írtak egymásnak, leveleikben számos magánéleti téma is szóba került, ami mutatja, hogy az együttműködő kutatók között baráti viszony alakult ki. A Tiranába küldött herbáriumi összehasonlító anyag és szakirodalom mellett Budapestre is érkeztek határozásra váró és cserébe küldött herbáriumi példányok „Instituti i Shkencave, Museumi i Shkencave të Natyrës, Herbari Nacional” cédulafejléccel. A Magyar Természettudományi Múzeumban eddig 79 ilyen példány került elő, melyek az 1946–1956 időszakból származnak. Gyűjtő egyik példányon sem szerepel, de ugyanezen időszakból

²⁵ Ujhelyi: Albániai élményeimből (Ujhelyi József anyaga, MTM TGy)

²⁶ Mustafa Demiri levele Jávorka Sándornak 1959. április 4-én (Jávorka Sándor anyaga, MTM TGy)

Szófiában (SO és SOM gyűjtemények) is található több száz példány, melyeken „Pa”, „De(m)”, „Qo(s)” rövidítések szerepelnek Kolë Paparisto, Mustafa Demiri és Xhafer Qosja botanikusokra utalva. Szintén előkerült a Magyar Természettudományi Múzeumból Mustafa Demiri néhány határozásra küldött példánya is.

1956 augusztusában és szeptemberében Ujhelyi József újabb 5 hetes tanulmányúton járt Albániában, ekkor azonban nem Jávorka Sándor kísérőjeként, hanem Szatala Ödönnel (1889–1958), a Magyar Természettudományi Múzeum zuzmókutatójával együtt. Az út során bejárták a Tirana körüli hegyvidéket, az Albán Alpokat, a Korab hegycsoportot, a Grammost, a Tomort, a Nemerçkët, és a Karaburun-félszigetet. Mivel a 166 kg-nyi anyag hazapostázására nem volt pénzük (eszerint a tömeg jelentős részét sziklalakó zuzmók teheték ki), azt repülőn küldték Budapestre, mely 1956 októberében érkezett meg és a „forradalmi események következtében” (a repülőtér november eleji szovjet elfoglalása) teljes egészében elpusztult^{27,28}. Ujhelyi reményét fejezte ki, hogy az őket kísérő fiatal albán kutatók által gyűjtött anyag részben pótolja a veszteségeket, azonban nincs információnk ebből az időszakból a tiranai herbáriumban található példányokról.

Több alkalommal sem Ujhelyi, sem Jávorka, sem Szatala nem jutott ki Albániába, bár a kapcsolat fennmaradt. Jávorkákék többször beszámoltak a gyűjtött anyag feldolgozásának tervéről és állásáról, eredményeik azonban – Ujhelyi fajleírásait leszámítva – sosem jelentek meg önálló publikációban.

Kárpáti István (1924–1989) és Kárpáti Istvánné (1927–2011) 1959. május 8. és június 21. között jártak Albániában. Tengerparti és ártéri ligeterdőkben végeztek talajtani vizsgálatokkal kiegészített növénytársulástani kutatásokat Butrint, Divjakë, Durrës, Elbasan, Fushë-Krujë, Gjirokastër, Lezhë, Petrellë, Rrushkull, Shkodër, Tapizë, Tepelenë, Theth, Tiranë és Velipojë környékén.

A következő évben újra 6 hetet tölthettek Albániában²⁹ július 9. és augusztus 14. között, munkájukat Kolë Paparisto, Ilia Mitrush, Mustafa Demiri, Xhafer Qosja és Liliana Mitrush (Ilia Mitrishi lánya), valamint Shkodrában Loro Beltoja segítették. KÁRPÁTI és KÁRPÁTI (1960) alapján ekkor négy hivatásos flórakutató volt Albániában, akik mind a Tiranai Tudományegyetem Botanika Tanszékén dolgoztak (Paparisto, Demiri, Mitrush és Qosja). Korábbi útjukhoz hasonlóan a Buna, a Drin, a Mat, az Ishem, az Erzen, a Shkumbin, a Seman és a Vjosë folyók menti ligeterdőket vizsgálták, de jártak a Mali i Dajit hegyen, valamint Elbasan, Berat, Tepelenë, Gjirokastër, Delvinë, Sarandë és Butrint környékén is, azonban Vlorë környékére (feltehetően a Karaburun-félsziget és a Sazan sziget területére) nem kapták meg az engedélyt. Beszámoltak a korábban az ország alföldjének 25–30%-át borító ligeterdők drasztikus visszaszorulásáról 2–5%-ra (KÁRPÁTI & KÁRPÁTI 1960), a babérelgyes ligeterdők (*Lauro–Fraxinetum angustifoliae*) és a *Medicago arborea* egyetlen albániai előfordulásáról (KÁRPÁTI és KÁRPÁTI 1961a). A ligeterdők eltűnését azok a lecsapolási munkálatok okozták, amelyeket termőföldnyerés és malária elleni küzdelem érdekében végzett a helyi lakosság (SZABÓ 1961). Mára az alföldi ligeterdők gyakorlatilag eltűntek Albániából, babérelgyes ligeterdők állománya nem ismert, mint ahogy a bennük egykor előforduló *Medicago arborea* is kipusztultnak tekinthető (BARINA 2017, BARINA et al. 2018).

Cönológiai felvételekben több mint 1000 növényelőfordulási adatot publikáltak

²⁷ Dr. Ujhelyi József tudományos kutató 1956. évi akadémiai jelentése (Ujhelyi József anyaga, MTM TGy)

²⁸ Jávorka levele Kolë Paparistonak, 1957.01.28 (Jávorka Sándor anyaga, MTM TGy)

²⁹ Csapody Vera beszámolója, 1961.09.24 (Jávorka I) (Jávorka Sándor anyaga, MTM TGy)

(KÁRPÁTI és KÁRPÁTI 1961b). Emellett 227 növényt gyűjtöttek, melyeket Péntes Antal cédlázott és határozott, és ebből 3 új növényfajt írt le, a *Juniperus albanica*-t, a *Schoenus kárpáti*-t és a *Vinca balcanica*-t (PÉNTES 1962, 1970). Fenti fajok egyikét sem tekintjük jó, elfogadott fajnak, bár a *Vinca balcanica* alfaji szintű önállóságát valószínűsítjük (BARINA et al. 2018).

A két útjuk során összesen 94 taxonhoz tartozó mohát gyűjtöttek, melyeket Vajda László határozott meg (KÁRPÁTI és VAJDA 1961). Érdemes megemlíteni, hogy a magyar gyűjtők (Andrasovszky, Kümmerle, Kárpáti) mohaadatait BISCHLER és szerzőtársai (1980) Albánia májmohaflórájáról írt összefoglaló munkájukba is bevették.

A folytatódó albán-magyar kultúregyezmény keretében 1960-ban a korábbi terveknek megfelelően botanikusok mellett zoológus kutatók is kijutottak Albániába. Jakucs Pál (1928–2000) és Loksa Imre (1923–1992) június 27-én érkeztek Tiranába, ahol Ilia Mitrushival és D. Murajjal állították össze az útitervet (JAKUCS 1973). A Dajti meglátogatása után egy 17 napos utat tettek Dél-Albániába, majd Korça környékére (3a ábra), közben a Vjosa völgyében Këlcyrenél mikroklíma-méréseket végeztek. Egynapos dures-i program után két napot töltöttek az Albán Alpokban Theth környékén és 3 napot Kukes környékén a Mali i Gjalicés hegyen. Tiranába visszaérve az anyag preparálása (07.28.) és csomagolás (07.30) után július 31-én érkeztek Budapestre³⁰. Az út során Jakucs Pál 30 db növénycönológiai felvételt készített és mintegy 1000 herbáriumi példányt gyűjtött (jelen vizsgálataink szerint 617 herbáriumi példány található a Magyar Természettudományi Múzeumban).

A cönológiai felvételek alapján JAKUCS (1973) két új növénytársulást írt le Albániából, míg gyűjtéseiből Péntes Antal (PÉNTES 1965) írt le 7 tudományra új taxont (*Prunella albanica*, *Cephalanthera rubra* ssp. *albanica*, *Chaerophyllum temulum* L. var. *albanicum*, *Cistus* × *florentinus* Lam. nm. *albanicus*, *Rhamnus albanica*, *Sempervivum jakucsii* és *Stachys jávorkae*). A korábbi leírásokhoz hasonlóan ezen taxonok faji önállósága sem elfogadott (BARINA 2017, BARINA et al. 2018). Az anyag részletes publikálása Jávorka és Ujhelyi gyűjtéseikhez hasonlóan nem történt meg, pedig különösen Jakucs gyűjtéseiben számos jelentős adat található, köztük több Albániára új és jól azonosított növényfajjal (BARINA és PIFKÓ 2011).

A közös kutatások vége

Az 1950-es és 1960-as évek fordulóján más országok kutatói is tervbe vették Albánia élővilágának feltárását, de Jakucs Pál információi szerint őket nem látták olyan szívesen, mint magyar kollégáikat³¹. Jakucs kiemelte, hogy a „Jénai Egyetem rendszeresen gyűjti már Albánia flóráját, két év múlva német zoológus expedíció készül leutazni hosszabb időre, a Krakói Akadémiai Botanikai Intézet 1962-ben 6 hónapos expedíciót szervez Albániába stb.”. Éppen ezért szorgalmazta, hogy 1961-ben hosszabb időre, április közepe és június közepe között legalább két hónapos expedíciót szervezzenek Kárpáti István, Fekete Gábor és az ő részvételével a tengerparti ligeterdőkbe és árterekbe, valamint a mediterrán macchia-zónába ezen területek további cönológiai feltárása céljából. Az 1960-as évhez hasonlóan zoológusokkal együtt dolgoztak. Vajda Lászlót (1890–1986) – aki Kárpáti Istvánék mohaanyagának határozását végezte – is bevonták az alig feltárt albán mohaflóra feldolgozása céljából^{32,33}. A

³⁰ 78/1960 jelentés, 1960.09.05 (Jakucs Pál anyaga, MTM TGy)

³¹ 78/1960 jelentés, Budapest, 1960.09.05 (Jakucs Pál anyaga, MTM TGy)

³² Az 1961. évre a Növénytar részéről tervezett külföldi tanulmányutak (Jakucs Pál anyaga, MTM TGy)

³³ Vajda László, Terv, 1960.06.24 (Jakucs Pál anyaga, MTM TGy)

Jakucs által hivatkozott Jénai Egyetemről Friedrich Karl Meyer (1926–2012) volt Albániában gyűjteni, aki 1959 és 1961 között több mint 110 napot töltött az ország különböző területein (BARINA 2015), gyűjtéseit azonban csak évtizedekkel később dolgozta fel és csak röviddel halála előtt publikálta (MEYER 2011). Jakucs szintén említést tett egy lengyel botanikai expedícióról, melyről nincsenek információink. Feltehetőleg Jan Kornaś (1923–1994) tervezett utat az országba, aki 1959-ben már járt Albániában, de az 1962-es kutatóútra vélhetően nem került sor.

1962-ben, bár erre Jakucs Pál³⁴ és Ujhelyi József³⁵ is tervet dolgoztak ki és a kérvényt is elkészítették, a tanulmányút már nem valósulhatott meg, és ezután magyar botanikus nem járt Albániában. Jávorka Sándor életének utolsó éveiben is igen aktív volt, így 1957-ben Bulgáriában járt tanulmányúton, valamint Leningrádban az „Össz-szövetségi Botanikai Kongresszuson” (MAGYAR 1962) és ebben az évben jelent meg Kitaibel Pál életét feldolgozó monográfiája is (Jávorka 1957), 1959-ben pedig Csehszlovákiában és Jugoszláviában folytatott terepi vizsgálatokat. Mindez nagyban hozzájárulhatott, hogy sem újabb albániai gyűjtőutakon nem vett részt, sem az 1955-ös út eredményeit nem publikálta, a fennmaradt dokumentumok tanúsága szerint azonban 1960-ig biztosan levelezésben állt Ilia Mitrushival (1. melléklet) – akinek felesége magyar volt (Bernáth Mária) – és eredményeik beépültek a későbbi albán flóraműbe. Jakucs Pálék is tervezték egy albán flóramű megírását³⁶, melyre Jávorka 1962-ben bekövetkezett halála miatt nem kerülhetett sor. Így Ujhelyi csak a szűkebb kutatási területén – a pázsitfüvek taxonómiáján – belül publikálta eredményeit: 1959-ben írta le tudományra új fajként a Luraban gyűjtött nyúl farkfüvet *Sesleria paparistoi* néven (UJHELYI 1959). Ilia Mitrushinak már korábban jelezte, hogy az itt szerpentinen gyűjtött növény véleménye szerint új faj, ekkor azonban még *Sesleria albanica*-nak szándékozott elnevezni³⁷, végül azonban ezt a nevet a Mali i Çikës területéről leírt növény kapta (UJHELYI 1959).

Ekkor már nem élt Szatala Ödön sem (ALLODIATORIS 1959), Ujhelyi Józsefnek pedig egyéb kutatásai és hivatali kötelessége mellett kevés ideje jutott az anyag feldolgozására. Miután Jakucs Pál egyik fő műve megjelent, amelyhez albániai tapasztalatait is felhasználta (JAKUCS 1961), számára is több eredménnyel kecsegtetett Bulgária növénygyűjtésének vizsgálata³⁸. Abban azonban, hogy a közös kutatások abbamaradtak, döntő szerepe volt, hogy Albánia jelentősen változtatott külpolitikáján: 1961 végére megszűntek a diplomáciai kapcsolatok Albánia és a Szovjetunió, illetve más szovjetbarát országok között. Albánia kivonult a KGST-ből és 1962-ben a Varsói Szerződésből is. Mindezek következtében 1962-re az albán-magyar botanikai kapcsolatok is hosszú időre megszűntek.

2004-től újraindultak a hazai szervezésű botanikai kutatások Albániában, ezek áttekintését adja BARINA et al. (2018). A később helyiekkel együttműködésben folyó kutatások számos eredménye látott napvilágot a közelmúltban, ezek összefoglalása az albán flóra kritikailag összeállított taxonlistájában (BARINA et al. 2018) és a vadon előforduló fajok elterjedési atlaszában (BARINA 2017) testesült meg.

³⁴ Jakucs Pál: Útiterv 1962 évre Albániai növényföldrajzi tanulmányúthoz, 1961.07.12. (Jakucs Pál anyaga, MTM TGy)

³⁵ Ujhelyi József: A Virágos növények munkaközösségének külföldi utakra, ill. kutatócserére vonatkozó terve az 1962/63 és az 1961. évre, 1961.05.16 (Ujhelyi József anyaga, MTM TGy)

³⁶ Vajda László kérvénye az MTA Biológiai csoportjához, 1960.06.29 (Jakucs Pál anyaga, MTM TGy)

³⁷ Ujhelyi József levele Ilia Mitrushinak 1955-ben (Ujhelyi József anyaga, MTM TGy)

³⁸ Jakucs Pál: kérvény az MTA Biológiai Csoportja felé, 1961.07.12. (Jakucs Pál anyaga, MTM TGy)

Irodalomjegyzék

- ALLODIATORIS I. 1959: Dr. Szatala Ödön 1889–1958. *Élővilág* 4(1): 46–47.
- ASCHERSON P., KANITZ, A. 1877: *Catalogus Cormophytorum et Anthophytorum Serbiae, Bosniae, Hercegovinae, Montis Scodri, Albaniae Hucusque cognitorum*. Magyar Növénytani Lapok, melléklet, Claudiopoli, 108 pp.
- BALDACCI A. 1894: Rivista critica della collezione botanica fatta nel 1892 in Albania. *Malpighia* 8: 69–87, 159–192, 278–301.
- BALDACCI A. 1896: Rivista della collezione botanica fatta nel 1894 in Albania. *Bulletin de L'Herbier Boissier* 4: 609–653
- BALDACCI A. 1898: Considerazioni preliminari sulla fitogeografia dell' Albania settentrionale. *Bollettino della Società geologica italiana* 11(3): 569–575.
- BARINA Z. 2015: Revision of the F. K. Meyer's herbarium from Albania. *Phytotaxa* 331(2): 213–223. <https://doi.org/10.11646/phytotaxa.331.2.5>
- BARINA Z. 2017 (szerk.): *Distribution atlas of vascular plants in Albania*. Hungarian Natural History Museum, Budapest, 492 pp.
- BARINA Z., PIFKÓ D. 2011: Contributions to the flora of Albania, 2. *Willdenowia* 41: 139–149. <https://doi.org/10.3372/wi.41.41118>
- BARINA Z., PIFKÓ D. 2018a: Növénytani kutatásaink Albániában. *Annales Museo Historico-Naturalis Hungarici* 110: 77–93.
- BARINA Z., PIFKÓ D. 2018b: Hungarian Botanists in Albania. In: CSAPLÁR K. (szerk.) “These were hard times for Skanderbeg, but he had an ally, the Hungarian Hunyadi” Episodes in Albanian–Hungarian Historical Contacts. Hungarian Academy of Science, Budapest, pp. 275–303.
- BARINA Z., RAKAJ M., PIFKÓ D. 2013: Contributions to the flora of Albania, 4. *Willdenowia* 43(1): 165–184. <https://doi.org/10.3372/wi.43.43119>
- BARINA Z., SOMOGYI G., PIFKÓ D., MARASH R. 2018. Checklist of vascular plants of Albania. *Phytotaxa* 378(1): 1–339. <https://doi.org/10.11646/phytotaxa.378.1.1>
- BISCHLER H., JOVET-AST S., BAUDOIN, R. 1980: Hépatiques de la côte albanaise. *Cryptogamie, Bryologie, Lichénologie* 1(3): 247–267.
- BORBÁS V., DEGEN Á. 1905: Megjegyzések néhány keleti növényfajról. *Magyar Botanikai Lapok* 4: 82–83.
- DEGEN Á. 1895: Bemerkungen über einige orientalische Pflanzenarten. *Österreichische botanische Zeitschrift* 45: 25, 131. <https://doi.org/10.1007/bf01790209>, <https://doi.org/10.1007/bf01672513>
- DEGEN Á. 1897a: *Wulfenia Baldacii*, egy új *Wulfenia* faj a Balkan Félzigetről (Species nova generis *Wulfeniae* e Peninsula Balcanica). *Österreichische botanische Zeitschrift* 47: 439. <https://link.springer.com/article/10.1007/BF01791242>
- DEGEN Á. 1897b: Bemerkungen über einige orientalische Pflanzenarten XXXII. *Österreichische botanische Zeitschrift* 47: 406–408. <https://doi.org/10.1007/bf01795520>
- DEGEN Á. 1900: Bemerkungen über einige orientalische Pflanzenarten XL. *Österreichische Botanische Zeitschrift* 50: 313–314. <https://doi.org/10.1007/bf01672587>
- DEGEN Á. 1903: Megjegyzések néhány keleti növényfajról. XLII. Bemerkungen über einige orientalische Pflanzenarten XLII. Két új *Solenanthis*-faj Európában. Über zwei neue *Solenanthis*-Arten in Europa. *Magyar Botanikai Lapok* 2: 311–318.
- DEGEN Á., DÖRFLER I. 1897: Beitrag zur Flora Albaniens und Mazedoniens. *Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften-Mathematisch-Naturwissenschaftliche Classe* 64: 701–748.
- FILARSZKY N. 1926: Algae: Chlorophyceae. In: TELEKI P., CSIKI E. (szerk.) *A Magyar Tudományos Akadémia Balkán-kutatásainak tudományos eredményei III*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, pp. 122–128.
- GRIMUS G. 1871: Beiträge zur Flora Albaniens. *Verhandlungen der Zoologisch-Botanischen Gesellschaft in Wien* 21: 1345–1352.
- JAKUCS P. 1961: Die phytozoologischen Verhältnisse der Flaumeichen-Buschwälder Südostmitteleuropas. *Akadémiai Kiadó, Budapest*, 313 pp.

- JAKUCS P. 1973: Zwei neue Buschwaldassoziationen des Westbalkans (Albanien). *Acta Botanica Academiae Scientiarum Hungaricae* 19(1–4): 421–439.
- JÁVORKA S. 1919: *Trisetum albanicum* Jáv. spec. nova. *Magyar Botanikai Lapok* 18(1–12): 1–2.
- JÁVORKA S. 1920: *Lunaria Telekiana* Jáv. n. spec. *Magyar Botanikai Lapok* 19(1–12): 1–2.
- JÁVORKA S. 1921a: Új adatok Albánia flórájához. Neugkeiten aus der Flora Albaniens. *Botanikai Közlemények* 19(1–6): 17–29.
- JÁVORKA S. 1921b: *Plantae novae albanicae*. *Magyar Botanikai Lapok* 20(1–12): 60–61.
- JÁVORKA S. 1922: *Plantae novae albanicae* II. *Magyar Botanikai Lapok* 21(1–12): 17–22.
- JÁVORKA S. 1925: Magyar flóra (Flora Hungarica). Magyarország virágos és edényes virágtalan növényeinek meghatározó kézikönyve I–III. Budapest, Studium, 1307 pp.
- JÁVORKA S. 1926a: Utivázlat. In: TELEKI P., CSIKI E. (szerk.): A Magyar Tudományos Akadémia Balkán-kutatásainak tudományos eredményei III. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, pp. 74–89.
- JÁVORKA S. 1926b: Anthophyta. In: Teleki P., Csiki E. (szerk.): A Magyar Tudományos Akadémia Balkán-kutatásainak tudományos eredményei III. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, pp. 219–346.
- JÁVORKA S. 1926c: Kitaibel Herbariuma. Herbarium Kitaibelianum. I. *Annales historico-naturales Musei nationalis hungarici* 24: 428–585.
- JÁVORKA S. 1934: Magyar természetkutatók a Balkánon. *Természettudományi Közlöny* 66: 353–365.
- JÁVORKA S. 1957: Kitaibel Pál. Akadémiai Kiadó, Budapest, 214 pp.
- KÁRPÁTI I., KÁRPÁTI V. 1960: Albániai útinapló. *Élővilág* 5(2): 3–9.
- KÁRPÁTI I., KÁRPÁTI I.-né 1961a: Botanikai kutatóúton Albániában. *Természettudományi Közlöny* 92: 302–304.
- KÁRPÁTI I., KÁRPÁTI V. 1961b: Die zöologischen Verhältnisse der Auenwälder Albaniens. *Acta Botanica Academiae Scientiarum Hungaricae* 7(3–4): 235–301.
- KÁRPÁTI I., VAJDA L. 1961: Adatok Albánia mohafiórájához. *Fragmenta Botanica* 1: 3–16.
- KRENNER J. A. 1926: Algae: Bacillariales. In: TELEKI P., CSIKI E. (szerk.): A Magyar Tudományos Akadémia Balkán-kutatásainak tudományos eredményei III. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, pp. 90–121.
- KÜMMERLE J. B. 1926a: Utivázlat. In: TELEKI P., CSIKI E. (szerk.): A Magyar Tudományos Akadémia Balkán-kutatásainak tudományos eredményei III. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, pp. 8–73.
- KÜMMERLE J. B. 1926b: Pteridophyta. In: TELEKI P., CSIKI E. (szerk.): A Magyar Tudományos Akadémia Balkán-kutatásainak tudományos eredményei III. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, pp. 197–218.
- MAGYAR J. 1962: Dr. Jávorka Sándor 1883–1961. *Az erdő* 11(1): 31–34.
- MARKGRAF F. 1927: An den Grenzen des Mittelmeergebiets. *Pflanzengeographie von Mittelalbanien*. Berlin. 217 pp.
- MARKGRAF F. 1931: Pflanzen aus Albanien 1928. *Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften / Mathematisch-Naturwissenschaftliche Classe* 102: 317–360.
- MEYER F. K. 2011: Beiträge zur Flora von Albanien. *Haussknechtia*, Beiheft 15: 1–220.
- MOESZ G. 1926: Fungi. In: TELEKI P., CSIKI E. (szerk.): A Magyar Tudományos Akadémia Balkán-kutatásainak tudományos eredményei III. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, pp. 129–158.
- PAPARISTO K., QOSJA XH., DEMIRI, M. 1962: Flora e Tiranës. *Universiteti Stetëtor i Tiranës*, Tiranë, 522 pp.
- PÉNZES A. 1962: Description des nouvelles especes de *Vinca* et des choenus de la Péninsule des Balkans. *Acta Botanica Academiae Scientiarum Hungaricae* 8(3–4): 329–333.
- PÉNZES A. 1965: *Plantae novae ex Albania, Bulgaria et Hungaria*. *Annales Historico-Naturales Musei Nationalis Hungarici, Pars Botanica* 57: 169–177.
- PÉNZES A. 1970: *Picea* és *Juniperus* tanulmányok. *Botanikai Közlemények* 57(1): 45–50.
- PIFKÓ D. 2004: Plant types of Sándor Jávorka in the Hungarian Natural History Museum in Budapest, IV. *Annales Historico-Naturales Musei Nationalis Hungarici* 96: 63–71.
- PIFKÓ D. 2019: Botanikai élet a dualizmus kori Magyarországon (1867–1918) II. Kulturális és tudományos intézmények. *Botanikai Közlemények* 106(1): 1–40. <https://doi.org/10.17716/botkozlem.2019.106.1.1>
- PRISZTER SZ. 1955: Ausländische Forschungstätigkeit der ungarischen Botaniker. *Acta Botanica Academiae Scientiarum Hungaricae* 1(3–4): 267–300.
- SZABÓ P. Z. 1961: Albánia. *Természettudományi Közlöny* 92: 51–54.
- SZATALA Ö., TIMKÓ G. 1926: Lichenes. In: TELEKI P., CSIKI E. (szerk.): A Magyar Tudományos Akadémia Balkán-kutatásainak tudományos eredményei III. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, pp. 159–179.

- SZEPESFALVY J. 1926: Bryophyta. In: TELEKI P., CSIKI E. (szerk.): A Magyar Tudományos Akadémia Balkán-kutatásainak tudományos eredményei III. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, pp. 180–196.
- TELEKI P., CSIKI E. 1926 (szerk.): A Magyar Tudományos Akadémia Balkán-kutatásainak tudományos eredményei III. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 348 pp.
- UBRIZSY G., PÉNZES A. 1960: Beiträge zur Kenntnis der Flora und der Vegetation Albaniens. Acta Botanica Academiae Scientiarum Hungaricae 6(1–2): 155–170.
- UJHELYI J. 1959: Species *Sesleriae* generis novae. Feddes Repertorium Specierum Novarum Regni Vegetabilis. 62: 59–70. <https://doi.org/10.1002/fedr.19590620108>
- WEISS E. 1866: Floristisches aus Istrien, Dalmatien und Albanien. Verhandlungen der Zoologisch-Botanischen Gesellschaft in Wien 16: 571–584.

Hungarian botanists in Albania

Z. BARINA¹ and D. PIFKÓ²

¹Department of Botany, Hungarian Natural History Museum,
H–1087 Budapest, Könyves Kálmán krt. 40., Hungary;
barina.zoltan@nhmus.hu

²National Educational Library and Museum,
H–1087 Budapest, Könyves Kálmán krt. 40., Hungary;
pifko.daniel@oh.gov.hu

Accepted: 7 January 2020

Key words: Albanian-Hungarian scientific cooperation, Balkan flora, First World War, floristic research, herbarium, science history.

Botanical research in Albania began in the late 1800s. From the First World War, Hungarian botanists also played an important role in the study of the country's flora. The first Hungarian expeditions led by József Andrasovszky, Jenő Béla Kümmerle and Sándor Jávorka resulted in numerous newly described taxa and new floristic records. Starting from 1952, in cooperation with Albanian colleagues, several Hungarian botanists visited Albania officially, leading to hundreds of new chorological records, new taxon descriptions and also a friendship between researchers in the two countries. The extension of professional relationships and the compilation of a monograph on the Albanian flora was on the agenda on both sides, yet, political changes from 1961 hindered the continuation of the cooperation. After a long-lasting international isolation of Albania, botanical collaboration between Albania and Hungary resumed in the new Millennium with the participation of a new generation of botanists.

1. melléklet. Albán és magyar botanikusok fennmaradt levelezése a Magyar Természettudományi Múzeum Tudománytörténeti Gyűjteményében.
Appendix 1. Correspondence of Albanian and Hungarian botanists in the Science History Collection of the Hungarian Natural History Museum.

Feladó Sender	Címzett Addressee	Kelt, város City	Dátum Date	Távirat nem látszik Date	Nyelv Language
Mitrushi család	Jávorka Sándor	Tirana		távirat	német
Jávorka Sándor	Kolë Papanisto	Budapest	1955?	levél fogalmazvány, 3 oldal, kézzel írt	magyar
Ujhelyi József	Ilia Mitrushi	Budapest	1955?	levél fogalmazvány, 2 oldal, géppel írt	magyar
Jávorka Sándor	Ilia Mitrushi	Budapest	1955.08.10	levél fogalmazvány, 2 oldal, kézzel írt	német
Jávorka Sándor	Ilia Mitrushi	Budapest	1955.08.13	levél fogalmazvány, 2 oldal, géppel írt	német
Kolë Papanisto	Jávorka Sándor	Tirana	1955.11.01	levél, 3 oldal, kézzel írt	francia
Jávorka Sándor	Kolë Papanisto	Budapest	1955.12.20	levél fogalmazvány, kézzel írt	francia
Mitrushi család (Ilia Mitrushi felesége)	Jávorka Sándor	Tokaj	1956?	3 oldal, kézzel írt	magyar
Jávorka Sándor	Kolë Papanisto	Budapest	1956?	levél fogalmazvány, 2 oldal, kézzel írt	magyar
Nikollaq Lako	Jávorka Sándor	Tirana	1956.04.05	levelezőlap, géppel írt	magyar
Lamese Peliko?	Jávorka Sándor	Tirana	1956.05.15	2 oldal, kézzel írt	magyar
Kolë Papanisto	Jávorka Sándor	Tirana	1956.05.16	levél, géppel írt	francia
Mitrushi család	Jávorka Sándor	Tirana	1956.09.04	1 oldal, kézzel írt	német
Kolë Papanisto	Jávorka Sándor	Tirana	1956.10.18	levél, 2 oldal, kézzel írt	francia
Mitrushi család	Jávorka Sándor	Tirana	1956.12.22	újévi üdvözlőlap, kézzel írt	német
Jávorka Sándor	Kolë Papanisto	Budapest	1957.01.28	levél fogalmazvány, géppel írt (+ 3 oldalas kézzel írt változat) + 1 oldalas kézzel írt magyar nyelvű változat; + 11 oldalas francia kézzel írt változat	francia
Kolë Papanisto	Jávorka Sándor	Tirana	1957.02.27	levél, 2 old., kézzel írt + 1 old. géppel írt magyar fordítás	francia
Jávorka Sándor	Kolë Papanisto	Budapest	1957.04.24–05.02	levél fogalmazvány, 2 oldal, kézzel írt	magyar
Kolë Papanisto	Jávorka Sándor	Leningrád	1957.11.03	üdvözlőlap, kézzel írt	francia
Mustafa Demiri	Jávorka Sándor	Tirana	1957.12.14	távirat tiranai hazaérkezéséről	magyar
Mitrushi család	Jávorka Sándor	Tirana	1957.12.26	újévi üdvözlőlap, kézzel írt	német
Mustafa Demiri	Jávorka Sándor	Tirana	1957.12.27	újévi üdvözlő lap (kézzel írt)	magyar
Mitrushi család	Jávorka Sándor	Tirana	1958.12.26	újévi üdvözlőlap, kézzel írt	magyar
Mustafa Demiri	Jávorka Sándor	Tirana	1959.04.04	3 oldal, kézzel írt	magyar
Mitrushi család	Jávorka Sándor	Tirana	1959.12.12	újévi üdvözlőlap, kézzel írt	magyar
Ilia Mitrushi	Jávorka Sándor	Tirana	1960.08.04	1 oldal	francia

